

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 1 (99)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 1 (99)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 821.161.2'322.2

DOI 10.35433/philology.1(99).2023.27-38

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МІСТИЧНОГО ОПОВІДАННЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ю. В. Кравченко*

У статті "Жанрово-стильова парадигма сучасного українського містичного оповідання ХХІ століття" презентовано результати дослідження жанрових особливостей сучасного українського містичного оповідання. Дослідниця окреслила сутність категорії "містичне оповідання", спробувала з'ясувати стан вивчення вказаного жанру в сучасному літературознавстві. Окрім цього, у статті, досліджено специфіку тлумачення містичного у філософській, релігійній, літературній галузях. Окреслено жанрову атрибуцію містичного оповідання порівняно з наджанровими категоріями (магічний реалізм і химерна проза). Акцентовано увагу на тому, що оповідання як жанр малої прози не достатньо досліджені в літературознавстві: цей жанр здебільшого розглядають лише в порівнянні з іншими прозовими жанрами, натомість майже немає спроб класифікації оповідань на рівні форми й змісту. Авторка статті звернула увагу на парадигму традиційних образів для української містичної прози (Блуд, чорти, домовик). Здійснено спробу аналітичного осмислення оповідань збірки "Українська містика" для визначення форм вияву в них містичного, специфіки надприродних образів. Особливу увагу в статті звернено на специфіку інтерпретації деяких містичних смислів, котрі закорінені в усну народну творчість.

Помічено, що сучасне українське містичне оповідання містить деякі елементи таких жанрових утворень, як-то детектив і горор, у яких фігурують провідні мотиви: мотив перетворення, мотив входження в потойбічний світ, релігійний мотив, мотив протиставлення звичайного та потойбічного світів. У статті також презентовано авторську класифікацію містичних оповідань за проблемно-тематичним та образним принципами.

Ключові слова: містика, містичне оповідання, надприродне, містичний елемент, оповідання.

* аспірантка кафедри української та зарубіжної літератур
(Криворізький державний педагогічний університет)
ulia.kravchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0132-0084

GENRE-STYLE PARADIGM OF THE MODERN UKRAINIAN MYSTICAL STORY OF THE 21ST CENTURY

Kravchenko Y. V.

The article presents an overview of the peculiarities of the modern Ukrainian mystical story as a literary genre. It also analyzes the problem of a clear definition of the term "mystical story", since there is no differentiation of this genre in modern literature, which would allow us to talk about its differences from other types of stories. The specifics of the interpretation of the mysticism in philosophical, religious and literary contexts are studied on the basis of the works of Ukrainian and foreign scientists. The genre attribution of the mystical story is outlined in comparison with the above mentioned genre categories (magical realism and whimsical prose). The article emphasizes the fact that the varieties of the short story as a genre of short prose have practically not been studied in the field of literature: for the most part, short stories have been considered only in comparison with other prose genres, while there are almost no attempts to classify the varieties of short stories. The paradigm of traditional images, characteristic of the Ukrainian mystical tradition and folklore (Blud, chort, domovyk) is considered. Stories from the collection "Ukrainian mysticism" are compared in order to analyze the categories of "mystical" and supernatural images embedded in them, attention is drawn to the peculiarities of the interpretation of elements characteristic of Ukrainian oral folk art. Subtypes of other genres present in mystical stories, such as detective and horror, are also distinguished, and the leading motives of such stories are determined (the motive of transformation, the motive of entering the other world, the religious motive, the motive of contrasting the ordinary and the other worlds). In addition, the paper presents the author's classification of mystical stories by genre and thematic characteristics.

Keywords: *mysticism, mystical short story, supernatural, mystical element, short story.*

Постановка наукової проблеми. У сучасному літературознавстві поки не існує чіткого визначення терміна "містичне оповідання", неокреслена сутність цього жанру, які б давали змогу вести мову про його відмінності на рівні змісту від інших оповідань (наприклад, детективних, пригодницьких, фантастичних).

Актуальність теми полягає в активізації інтересу сучасних українських письменників до містики, фольклору та міфопоетичної традиції, що, зі свого боку, викликає появу значної кількості містичних оповідань. Обрані для дослідження збірки "Потайсвіт. Інакші" (2021), "Те, що серед нас" (2018) та "Українська містика" (автори Д. Лучук, О. Козій, Ю. Андрієнко, Н. Назарова, Л. Рудик, В. Генік, М. Литвиненко, М. Бурмек-Дюрі, Ю. Бабич, О. Халепа, Ю. Кравченко) (2022) не були предметом спеціального дослідження українських літературознавців. Тож, на нашу думку, існує нагальна потреба вивчити причини розквіту жанру містичне оповідання, визначити його жанрово-стильові особливості,

розглянути сутність містичного як особливої форми єднання з надприродним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жанр оповідання має давні традиції дослідження: ним цікавилися такі літературознавці, як Ю. Ніколаєва ("Лінгвостилістичні особливості коротких оповідань П. Бікселя"), С. Мишанич ("Усні народні оповідання. Питання поетики"), Л. Лебедівна ("Одвічний пошук гармонії (три іпостасі О. Кобилянської в оповіданні "Вальс меланхолійний)"), Л. Комарніцька ("Амбівалентність психологічної реакції в оповіданні Фрідріха Дюрренматта "Пілат"), але всі дослідження стосувалися специфіки власне оповідання. Зовсім іншою є ситуація з категорією "містичне", сутність якої спробували з'ясувати Я. Щербакова ("Містичні мотиви та "хронотоп містичного" у оповіданні сяшо (на матеріалі сяшо доби Хань та збірки Лю Іціна "Справжні події"), О. Вещикова ("Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі"), Н. Логвиненко

("Вивчення національної автентичної міфології як джерела сучасного українського фентезі"), О. Стужук ("Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX-XX ст.)"). Тож зацікавлення містичним у науковців мало особливий попит, адже ця категорія коріння містичного сягає потужних глибин архаїчної магії, шаманства тощо.

Наприклад, Я. Щербаков окреслює зміст східної, зокрема китайської, містики як "мотив контакту та протиставлення двох різних хронотопів, двох світів – буденного та небесного" [22: 56]. О. Вещикова розуміє під містикою ідеальну проєкцію фантазмагоричних, уявних образів, ніяк не пов'язаних із реальним досвідом письменника [6]. На думку Н. Логвиненко, містичні й фантастичні українські твори будуються на фольклорно-міфічному підґрунті [13]. О. Стужук розглядає містично-фантастичний елемент як найдавніший компонент людської культури [19]. Усі наведені вище міркування вчених про містичне та містику тяжіють до осмислення їх як особливої світоглядної системи, котра заперечує можливість розуміння реальності, протиставлення світу людей і світу надприродних явищ, котрі виявилися в первісному мисленні людей та зреалізувалися в усній народній творчості народів світу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити специфічні риси жанру містичного оповідання. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: укласти термінологічну базу з порушеної теми, тобто сформувані визначення жанру "містичне оповідання"; систематизувати різні підходи до класифікації жанрів із містичними елементами; визначити специфіку українського містичного оповідання початку XXI сторіччя.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтерес до містичного в літературі особливо посилюється наприкінці XX

сторіччя через зацікавлення письменників народними переказами, легендами, фольклорними та релігійними уявленнями про світобудову, коли, замість намагань тлумачити реальність і буття за допомогою розуму, людство звернулося до інтуїтивно-емоційних переживань, щоб зменшити духову кризу, викликану двома Світовими війнами. Потяг українців до містичного спостережено ще в усній народній творчості. Містичні елементи наявні у творах Лесі Українки, Т. Шевченка, І. Франка, утілені в мотивах перетворення, видінь, різноманітних зіткнень та протистоянь із надприродним. Зараз категорія містичного набуває більш різноманітних форм і способів утілення, а розуміння містики в літературному творі стає помітно складним і багатограним для інтерпретації, особливо в малих прозових формах, таких, як оповідання, адже його сюжет ґрунтується на певному епізоді або епізодах із життя одного чи невеликої кількості персонажів [11]. Визначення жанру "містичне оповідання", на жаль, у низці літературознавчих словників, зокрема в "Літературознавчому словнику-довіднику" Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка, немає, тож спробуємо окреслити основні форманти цього специфічного жанру малої прози. Оскільки в жанрі "містичне оповідання" в сильній позиції перебуває складова "містичне", тож з'ясуємо її смислове навантаження в жанровій конструкції.

Думки науковців щодо трактування категорії містичного як у літературі, так і загалом дещо різняться. Наприклад, у "Новій католицькій енциклопедії" подано релігійне визначення, за яким "у найсуворішому розумінні, містика – це пряме, інтуїтивне переживання Бога через любов, що об'єднує" [24]. Проте містичне в оповіданні реалізується різними шляхами, наприклад, за допомогою фольклорних та метафоричних образів і мотивів.

Водночас містика як особлива частина людського досвіду характеризує світогляд письменників, адже корелює з особливостями творчої уяви митців. Літературознавиця С. Вещикова підкреслює, що "містика в сучасній художній літературі, "фікційна містика" як різновид фантастичного є не презентацією досвіду, набутого містиком, а швидше уявним, ідеальним (у платонівському розумінні) образом містичного, елементом когнітивної сфери письменника, формою рефлексії" [6: 3].

Варто зауважити, що спочатку містицизм виокремився як світоглядна та філософська концепція, за якою "містицизм (від грецьк. таємниця, таїнство) – 1) визнання надприродної сутності явищ природи; 2) релігійно-філософська світоглядна концепція, яка виходить із того, що справжня реальність недосяжна для розуму й розкривається лише шляхом інтуїтивно-екстатичного (надчуттєвого) опанування в містиці – практиці безпосереднього єднання з надприродним, трансцендентним" [7: 386]. Окрім того, деякі вчені пов'язують містику з дарвінізмом, як, наприклад, Карл дю Прель, який у фундаментальній праці "Філософія містики" зауважує, що "містика виявляється немовби продовженням дарвінізму. Хто забажає бути послідовним дарвіністом, той неминуче опиниться біля її воріт" [23: 14]. Українські науковці також тлумачать поняття "містичний" як "такий, що пов'язаний з релігійно-ідеалістичними поглядами, які визнають існування надприродних сил, і зумовлює спілкування з ними людини" [17: 202].

Нині тлумачення містичного в літературі передбачає звернення до категорії надприродного, тобто такого, яке в багатьох аспектах стосується фольклорних образів і меншою мірою міфопоетики. Зокрема, літературознавиці О. Горбонос і А. Карюхіна зазначають, що "основою таких поглядів є магія слова, здатного виражати невисловлюване. Особливу роль у містиці відіграють семантично

структуровані, віддалені від конфесійних традицій метафоричні утворення. Утаємничення в матеріальне дійство часто відбувається шляхом медитацій, візій" [4: 6–7], тобто нерідко в містичному творі наявний мотив сновидінь або відбувається злиття реального та нереального у свідомості персонажа, як в оповіданні "Дитя цивілізованої епохи" Ю. Кравченко зі збірки "Українська містика".

Витоки зацікавленості письменниками містикою сягають ще доби романтизму. Наприклад, літературознавиця Оксана Галич наводить думку, що "особливо цікавою нам видається література англійського романтизму, оскільки природа й своєрідність "містичного" в ній беруть свій початок, власне, з англійської національної традиції – передромантичного готичного роману. Саме в межах цього літературного напрямку "Містичне" постає центральною категорією філософсько-естетичного осмислення світу" [3: 82]. Неабиякої популярності жанри з фантастичними й містичними елементами набули після виходу романів Дж. Р. Р. Толкіна – "після виходу у світ 1-го видання "Володаря Кілець" (1954 р.) з'ясувалося, що у світі достатньо цілком дорослих людей, яким просто необхідна подібна література, і все нові видання Толкіна, що розкупаються як гарячі пиріжки, підтверджували це. Толкін опублікував свій перший твір "Хоббіт, або туди і назад" у 1937 р. Тоді критики визначили жанр твору як "авторську казку" [1: 446].

До містики в українській літературі в тій чи тій формі зверталися Г. Квітка-Основ'яненко ("Конотопська відьма", "Мертвецький великдень"), В. Дрзід ("Ірій"), В. Земляк ("Лебедина зграя"), П. Куліш ("Іродова морока"). Зараз жанр містичного оповідання реалізується у форматі збірок, здебільшого авторства різних письменників. Крім того, в епоху постмодернізму на перший план у таких оповіданнях виходять

переживання головного героя чи героїв як особистостей, їхнє інтуїтивне осмислення зіткнення з потойбічним і ментально-емоційні зміни під впливом цього зіткнення, тобто актуалізується психологічний аспект. З цього випливає й функція містичного оповідання – у досить невеликій прозовій формі, яка зосереджена на зображенні кількох подій, передати задум за допомогою залучення містичного елементу, який безпосередньо впливає на життя героїв і наскрізним мотивом проходить від початку до кінця тексту.

Відзначимо, що містичне оповідання споріднене з іншими містично-фантастичними жанрами, наприклад, із фентезі й химерною прозою, але відрізняється низкою суттєвих ознак, як-то: епізодичне використання міфопоетичного підґрунтя (в основі містичного оповідання може лежати міф, але це не є обов'язковим критерієм); виразність хронотопу, на відміну від химерної прози та магічного реалізму, де часопросторові відносини однозначно розмиваються; містичне зазвичай сприймається в контексті зіткнення реального світу зі світом марень, сновидінь, фольклору, тобто з тим, що виходить за межі буденного й перевертає сприйняття героїв. Значна кількість містичних оповідань зазвичай побудована на мотиві протистояння людини потойбічним істотами ("Невигадана історія Анатолія Нагнибиди" Ю. Андрієнко, "На злих вітрах" В. Геніка); мотиві надприродної справедливості та помсти ("Кум-кум" Л. Рудик); а також мотиві входження людини до світу незвичайного ("Потерча" М. Литвиненка).

Зі свого боку, у жанрі містичне оповідання проглядаються деякі стильові ознаки магічного реалізму – сприйняття героями надприродних подій без здивування і намагань логічно їх пояснити. Уперше термін "магічний реалізм" був використаний Ф. Роо в книзі "Постекспресіонізм. Магічний реалізм". Дослідник звернув увагу на те, що за певного кута зору й

за умови використання особливої перспективи зображення на картині здається незвичним і набуває нереального магічного відтінку. Спираючись на думку, подану в "Лексиконі загального та порівняльного літературознавства", визначимо, що сутність магічного реалізму полягає в органічному поєднанні натуралістично точного показу дійсності та магії, побутових деталей та символіко-міфологічних елементів, зовнішнього примітивізму та потаємних глибин свідомості, передчуттів, інтуїції [10: 309]. Водночас дослідниця магічно-реалістичної та химерної прози Т. Коноваленко вказує, що й на цей час немає однозначного тлумачення магічного реалізму, але сама літературознавиця окреслює цей напрям як той, що пов'язаний "...з наявністю реалістичних і фантастичних або міфологічних елементів, причому реалістичне не завжди є правдоподібним, у той час як фантастично-міфологічне досить часто займає нішу реалістичного" [9: 197].

В українській літературі явище, споріднене з магічним реалізмом, отримало назву "химерна проза". А. Горнятко-Шумилович відзначила: "Творча орієнтація письменників на фольклорні традиції, фантазмагоричне перетворення реальної дійсності та такі ознаки химерності, як елементи народної сміхової культури (гумор, бурлеск, фарс), суб'єктивну ліризовану розповідь, стилістичну поліфонію тощо" [5: 7].

До ознак магічного реалізму прийнято відносити:

1) реалістичність зображуваного світу, відсутність значного розходження з ключовими історичними подіями, відповідність картини світу минулому, теперішньому або гіпотетичному майбутньому;

2) наявність магії, незвичних подій, які ніяк не пояснюються й виступають дивом в описаному світі;

3) відсутність здивування героїв у відповідь на вихід подій за межі звичної реальності, а також відсутність

намагання пояснити магію з позиції логіки.

Зазначені риси магічного реалізму певною мірою увиразнюють природу містичного оповідання: наприклад, на основі аналізу оповідань зі збірки "Українська містика" можна зробити висновок, що для містичних оповідань також характерна наявність потойбічних сил, які не можна пояснити логічно. Проте надприродне герої оповідань здебільшого не сприймають як щось звичне. Навпаки, зіткнення з потойбічними силами – стресовий фактор для героїв, після чого їхнє життя докорінно змінюється. Для сучасних містичних оповідань, особливо для тих, що містять елементи горору (підкреслено моторошні описи потойбічних сил, різкий перехід між спокоєм і напругою тощо), характерне використання *suspense*. Цей термін з'явився в кінематографі, але швидко розповсюдився і в інших сферах культури. За визначенням, поданим у "Кінословнику" В. Миславського, *suspense* – "(англ. *Suspense* — неспокій, занепокоєння чеканням, напруження) – у кіно сюжетне напруження. <...> Атмосфера *suspense* створюється поєднанням багатьох засобів, зокрема, операторською роботою (незвичайні кути зйомки, ефект "підглядаючої" камери тощо); музикою та звуковими ефектами (нервовий, гнітючий ритм, використання незвичайних інструментів тощо); художнім оформленням кадру (незвичайністю оточення, підкресленням значущих деталей), а також численними акторськими й режисерськими засобами" [14: 32]. У літературі ефект *suspense* досягається за допомогою засобів художньої виразності, акценту на звукових і візуальних образах, які викликають тривогу у читача. Цей прийом характерний для жанрів горору, трилеру, детективу, містики в різних її виявах, тобто для жанрів, які характеризуються високою напругою, різкою зміною дій, непередбачуваним розвитком подій.

Зауважимо, що класифікація малої прози, зокрема оповідань, посідає

слабку позицію в літературознавстві, на жаль, відсутні будь-які спроби літературознавців систематизації принципів поділу вказаного жанру. В основі містичного оповідання закладені ті самі домінуючі жанрові ознаки, як для оповідання загалом, тобто, за визначенням Т. Бовсунівської, до них входять:

"а) малий обсяг;

б) зображення однієї або декількох подій;

в) чіткий конфлікт;

г) стислість викладу;

д) закон виділення головного героя з середовища персонажів;

е) розкриття однієї, домінуючої риси вдачі;

є) одна проблема і, як наслідок цього, єдність побудови;

ж) обмежена кількість персонажів;

з) повнота і закінченість оповідання;

і) наявність драматургічної побудови" [1: 59].

У праці "Теорія літературних жанрів" науковиця стверджує, що "оповідання можуть містити в собі певні елементи, близькі до есе: авторські роз'яснення, розкриття передісторії відносин між героями, описи" [1: 428]. Що ж до класифікації оповідань, то вчені здебільшого роблять акцент на відмінностях оповідань від інших прозових жанрів, як-то роману, повісті чи новели на рівні форми.

Але варто наголосити на тому, що містичні оповідання мають свою специфіку, котра зреалізувалася в тому, що обмежена форма малої прози сконденсувала можливості містичного. Часто містичні мотиви можуть бути елементами й реалістичного твору, наприклад, коли надприродне покликане підкреслити нестабільний психічний стан героя або є пересторогою для його подальших дій у вигляді снів або пророцтв, які важко тлумачити. На прикладі збірки "Українська містика" можна виокремити багато подібних мотивів і тематичних спрямувань містичних оповідань. Наприклад, в оповіданні "Блуд" Д. Лучука відбувається метафоризація фантастичного

елементу: образ Блуда, злого духа, який плутає людині дорогу й заводить у хащі, поки не відбирає всіх сил. За визначенням О. Чебанюк, "в українській фольклорній картині світу Блуд і блукання осмислюються також як неадекватні дії та аномальний психічний стан людини, спричинені ворожими їй надприродними силами" [21: 21]. В аналізованому оповіданні Блуд також є відображенням психічно-емоційного стану героя та власне середовища, у якому герой живе. Блуд, який переслідує головного героя, зникає, коли герой приймає рішення переїхати до міста й докорінно змінити своє життя на краще, відмовившись від руйнівних звичок. Образ Блуда став індикатором психологічного стану героя.

Відзначимо, що оповідання "Блуд" має деякі риси соціального оповідання, оскільки порушує проблеми пияцтва, неосвіченості, легковажних стосунків, відмови героїв від намагань покращити своє життя й розвивати особистість, що призводить до повної деградації та навіть смерті. Це оповідання разом з оповіданнями "Кум-кум", "Невігадана історія Анатолія Нагнибіди", "На злих вітрах", "Потерча", "Оповідка навиворіт" входять до категорії містичних оповідань, де головний герой – звичайна людина – зіштовхується з надприродними створіннями, що призводить до протистояння. Сюди ж можна віднести й оповідання "Як чорти в карти грали", але воно є швидше стилізацією під фольклорні історії про хитрого й розумного козака, який обдурює темні сили.

Відповідно, в українських містичних оповіданнях часто задіяні образи потойбічних сил і локації, характерні саме для українського фольклору. Найбільш розповсюджені персонажі – "чорт", "відьма", "потерча", "домовик" і "козак-характерник". Дослідниця О. Тиховська, аналізуючи українські фольклорні образи, зазначає, що "потворна зовнішність чорта є свідченням потворності внутрішньої. У деяких бувальщинах, казках та

легендах Закарпаття чорти мають риси міфологічного трікстера: вони люблять розважатися, не позбавлені гумору і водночас жорстокі <...>. Архетипна природа образу чорта увиразнюється також його "багатоликістю", здатністю одягати маски (пана, мельника, кучера, селянина), а це метафорично відображає уявлення про багатогранність зла, його індивідуальний вияв у душі кожної людини [20: 23–24]. Такі риси втілені й в образах чортів в оповіданні "Як чорти в карти грали": вони обдурюють людей заради розваги, при цьому їхні жарти й угоди очевидно жорстокі. О. Тиховська також уподібнює образи чорта й домовика, указуючи, що вони уособлюють прагнення людини змінити своє життя неправедним шляхом, а також на протистояння темряви та світла в її душі. Проте в інших трактуваннях образ домовика цілком позитивний або в крайньому разі суперечливий. Літературознавиця Ю. Буйських указує на такі ознаки образу домовика: уособлює культ предків, виступає хранителем роду й родового вогнища, пов'язаний із потойбічним, загробним світом, перебуває між "духами природи і духами-господарями", може бути тотожним з образом чорта [2: 120].

Саме ці риси втілює О. Козій в оповіданні "Домовик з міського моргу", де події подано з позиції надприродної істоти, тобто домовика, який намагається співіснувати зі світом людей. Головний персонаж, позбавлений свого житла, яке він старанно оберігав, селиться в міському морзі й стає провідником для душ померлих людей (є духом-господарем і хранителем родового житла, потім пов'язаний зі світом мертвих). При взаємодії цих ознак змінюється роль домовика – від хранителя родинного вогнища до провідника мертвих і нарешті – знову до хранителя родинного вогнища. Водночас у цьому оповіданні, як і в оповіданні "Наплічник", потойбічні сили є не ворогами героїв-людей, а наставниками: домовик з оповідання

"Домовик з міського моргу" допомагає душам померлих знайти спокій, а містична жінка, яку зустрічає герой "Наплічника", не просто радить йому, як уникнути небезпеки від привидів на старій пасіці, а й ділиться з ним мудрістю, завдяки якій герой отримує можливість змінити своє життя на краще.

Важливою категорією містичних оповідань є наявність усталеної локації, яка традиційно вважається скупченням містичних подій. Це такі локації: морг, готель, покинута будівля (часто будинок чи лікарня), маленьке селище чи місто, немовби відірване від світу. Цим місцям зазвичай приписують незвичні властивості, з ними найбільше й найчастіше пов'язані вигадання та надумання, які безпосередньо стосуються містики. У більшості оповідань локації або назви фольклорних надприродних створінь фігурують і в самих назвах, акцентуючи увагу на значущості місця події. Наприклад, у тому ж таки оповіданні "Домовик з міського моргу" морг є місцем перетину світу живих і світу мертвих: саме там домовик допомагає душам людей змиритися зі смертю, і саме там вирішує залишитися дух померлої дівчини, щоб отримати можливість спокутувати самогубство. Там же наявний мотив дива, коли чоловік у стані клінічної смерті приходять до тями за допомогою домовика та духа дівчини, тобто потойбічні сили не тільки як провідники, а рятівники для людей.

У сучасних містичних оповіданнях помітні елементи інших жанрів, які варто розглядати як експериментальні спроби митців. Наприклад, в оповіданні "Потерча" наявні риси оповідання жахів: у потойбічному світі головна героїня зіштовхується з надприродними силами (Відлога – темна сутність, яка живе на болотах; Братська Могила – неспокійний дух невідомих солдатів, похованих в одній могилі), які намагаються вбити її та захопити душу її померлої дитини; у тексті наявне постійне відчуття загрози, високий рівень напруги,

підкреслено натуралістичні й лячні описи злих сил. Таку саму ситуацію спостерігаємо в оповіданні "На злих вітрах", де саспенс нарощується за допомогою різкого переходу між описами звичайних і неприродних подій, а також за допомогою акценту на страху головного героя, його невпевненості в реальності того, що відбувається (вітер, який задуває свічки у замкненій хаті з зачиненими вікнами; покійник, який неволимо рухається, а потім піднімається). У цьому оповіданні наявні релігійні елементи: герої протистоять нечистій силі за допомогою розп'яття і молитов. Деякі містичні оповідання ґрунтуються на фольклорних мотивах, як оповідання "Як чорти в карти грали", де увага зосереджена на характерних для української народної творчості образах: козак-характерник, чорти, а також сутність протиставлення доброго брата (головний герой, архетип рятівника, який визволяє душі своїх батьків і коханої, які потрапили в полон до чортів) і лихого брата (укладає угоду з чортами, віддаючи їм батьків і дівчину).

Сюжет деяких містичних оповідань сфокусований на мотиві перетворення. Наприклад, оповідання "Кум-кум", де подружню пару перетворюють на жаб як покарання, а в оповіданні "Дитя цивілізованої епохи" героя вперше перетворюють на вовка, щоб урятувати від смерті, а вдруге його перетворення уособлює неможливість прийняти рішення й обрати між людським світом і світом надприродним.

Отже, на основі зазначених вище жанрово-стилістичних і тематичних особливостей можна виокремити такі типи містичних оповідань:

1) *горорні містичні оповідання* (містичні оповідання жахів) – містичні оповідання, які, окрім наявності надприродного елемента, характеризуються високим рівнем напруги, можуть містити підкреслено натуралістичні описи, викликають у читача відчуття занепокоєння та тривоги;

2) *містичні оповідання з елементами детективу* – містичні оповідання, у яких особлива увага приділена розслідуванню злочину, пов'язаного з або безпосередньо скоєного потойбічною силою;

3) *фольклорно-містичні оповідання* – ґрунтуються на фольклорних або ж казкових мотивах, закладених у міфології конкретного народу. Проте в цей підвид не входять міфопоетичні оповідання або оповідання про богів;

4) *релігійно-містичні оповідання* – містичні елементи стосуються релігійних канонів або ж є відображенням релігійного світогляду героїв. Містять усталені образи та прийоми, як-то втручання нечистої сили в життя простих людей, протистояння злу за допомогою християнських символів (свята вода, розп'яття, хрест), явлення янголів і святих;

5) *містичні оповідання про перетворення* – у центрі сюжету – добровільне або частіше насильницьке перетворення головних героїв на тварину чи надприродну істоту, що є покаранням за їхні дії;

6) *містичні оповідання з ефектом потойбіч* – у таких оповіданнях увагу сконцентровано на світі мертвих і створіннях, які його населяють.

Висновки й перспективи дослідження. Отже, аналітичне вивчення особливостей жанру сучасного українського містичного оповідання дало підстави виявити низку специфічних рис цього жанру. Відзначимо, що українські письменники, які працюють у вказаному жанрі, досить легко міксують елементи містичного, фантастичного, химерного та

потойбічного, експериментують над змістом, що свідчить про розширення функціональних меж жанру містичного оповідання у ХХІ столітті.

Аналітичний огляд праць літературознавців, присвячених сутності жанру оповідання, а також категоріям містичне та фантастичне, дав змогу сформулювати таке визначення жанру "містичне оповідання" – це таке оповідання, де визначальним є містичне, яке презентує таємні страхи, переживання головного персонажа чи персонажів з реальної дійсності в результаті їх зіткнень із нереальним світом. Систематизовано різні підходи до класифікації жанрів із містичними елементами, котрі дали змогу сформулювати власну жанрово-тематичну класифікацію містичних оповідань, до якої увійшли *горорні містичні оповідання, містичні оповідання з елементами детективу, фольклорно-містичні оповідання, релігійно-містичні оповідання, містичні оповідання про перетворення, містичні оповідання з ефектом потойбіч*.

Перспективи досліджень жанру містичного оповідання полягають у тому, щоб виявити та систематизувати всі вказані ознаки містичного оповідання на матеріалі сучасного українського містичного оповідання та проаналізувати суто специфічні його риси. Подальше дослідження також передбачає компаративний аспект, аби чітко окреслити тенденції розвитку жанру містичного оповідання літератур світу. Вважаємо, що окреслені перспективи вивчення жанру містичного оповідання дадуть змогу виявити суто національні особливості реалізації містичного в межах малих жанрів прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ: Київський університет, 2009. 519 с.
2. Буйських Ю. Домовик у традиційних віруваннях українців: походження образу. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. № 26. С. 120–127.
3. Галич О. "Містичне" в англійському готичному романі. Особливості функціонування і специфіка дослідження. *Наукові записки*. 2010. № 89 (5). С. 81–84.

4. Горбонос О. В., Карюхіна А. І. Містичний світ як складова простору художньої літератури: історико-культурний аспект. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 1 (9). С. 6–10.
5. Горнятко-Шумилович А. Й. Інтелектуалізм прози Валерія Шевчука: автореферат. Львів, 1999. 20 с.
6. Вещикова О. С. Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. № 76. С. 129–133.
7. Карагодіна О. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
8. Комарніцька Л. М. Амбівалентність психологічної реакції в оповіданні Фрідріха Дюрренматта "Пілат". *Султанівські читання*. 2020. № 9. С. 116–123.
9. Коноваленко Т. В. Магічний реалізм в сучасній англійській та українській літературах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. № 41. С. 126–131.
10. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
11. Літературознавча енциклопедія / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. С. 135–136.
12. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: Академія, 2007. 753 с.
13. Логвиненко Н. Вивчення національної автентичної міфології як джерела сучасного українського фентезі. *Українська література в загальноосвітній школі* № 11. 2014. С. 40–45.
14. Миславський В. Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми. Харків: Видавничий центр Харківської державної академії культури, 2007. 328 с.
15. Мишанич С. В. Усні народні оповідання: Питання поетики. Київ: Наукова думка, 1986. 327 с.
16. Николаєва Ю. В. Лінгвостилістичні особливості коротких оповідань П. Бікселя. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2009. № 26. С. 132–135.
17. Новий тлумачний словник української мови / за ред. В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 2. Київ, 2005. 928 с.
18. Основи методології та організації наукових досліджень / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 351 с.
19. Стужук О. І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX–XX ст.) Київ: Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, 2006. 160 с.
20. Тиховська О. М. Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.07. Львів, 2021. 534 с.
21. Чебанюк О. Ю. Українські народні вірування і перекази про блукання: семантика, прагматика, функції. *Слов'янський світ*. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського, 2014. № 13. С. 20–32.
22. Щербаков Я. І. Містичні мотиви та "хронотоп містичного" у оповіданні сяшо (на матеріалі сяшо доби Хань та збірки Лю Іціна "Справжні події"). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. № 7 (57). С. 55–58.
23. Du Prel C. *Die Philosophie der Mystik*. Leipzig: Günther, 1885. 570 S.
24. New Catholic Encyclopedia [Електронний ресурс]: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/mysticism-literature> (дата звернення: 28.11.2022).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bovsunivska, T. V. (2009). Teoriia literaturnykh zhanriv. Zhanrova paradyhma suchasnoho zarubizhnoho romanu [Theory of literary genres. The genre paradigm of the modern foreign novel]. Kyiv: Kyivskiy universytet. 519 p. [in Ukrainian].
2. Buiskykh, Yu. (2008). Domovyk u tradytsiinykh viruvanniakh ukraintsev: pokhodzhennia obrazu [Domovyk in the traditional beliefs of Ukrainians: the origin of the image]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. № 26. S. 120–127. [in Ukrainian].
3. Halych, O. (2010). "Mistychno" v anhliskomu hotychnomu romani. Osoblyvosti funktsionuvannia i spetsyfika doslidzhennia ["Mystical" in the English Gothic novel. Peculiarities of functioning and specificity of research]. *Naukovi zapysky*, № 89 (5). P. 81–84. [in Ukrainian].
4. Horbonos, O. V., Kariukhina, A. I. (2015). Mistychnyi svit yak skladova prostoru khudozhnoi literatury: istoriko-kulturnyi aspekt [Mystical world as a component of the space of fiction: historical and cultural aspect]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia*. № 1 (9). S. 6–10. [in Ukrainian].
5. Horniatko-Shumylovych, A. Y. (1999). Intelktualizm prozy Valerii Shevchuka [Intellectualism of Valery Shevchuk's prose]: avtoreferat. Lviv. 20 p. [in Ukrainian].
6. Veshchykova, O. S. (2017). Katehoriia mistychnoho: naukovyi dyskurs i reprezentatsiia v suchasni prozi perspektyvy [The category of the mystical: scientific discourse and representation in modern prose of perspectives]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. № 76. S. 129–133. [in Ukrainian].
7. Karahodina, O. (2002). Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary] / ed. by V. I. Shynkaruk. Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys. 742 p. [in Ukrainian].
8. Komarnitska, L. M. (2020). Ambivalentnist psykholohichnoi reaktsii v opovidanni Fridrikha Diurrenmatta "Pilat" [The ambivalence of the psychological reaction in Friedrich Diurrenmatt's story "Pilate"]. *Sultanivski chytannia*. № 9. P. 116–123. [in Ukrainian].
9. Konovalenko, T. V. (2016). Mahichnyi realizm v suchasni anhlo-movni ta ukrainskii literaturakh [Magical realism in modern English and Ukrainian literature]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka*. № 41. P. 126–131. [in Ukrainian].
10. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva (2001). [Lexicon of general and comparative literature] / ed. by A. Volkova. Chernivtsi: Zoloti lytavry. 634 p. [in Ukrainian].
11. Literaturoznavcha entsyklopediia (2007). [Literary encyclopedia] / arranged by Yu. I. Kovaliv. Kyiv: Akademiia. Vol. 2. P. 135–136. [in Ukrainian].
12. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (2007). [Literary dictionary-reference] / ed. by R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Kyiv: Akademiia. 753 p. [in Ukrainian].
13. Lohvynenko, N. (2014). Vyvchennia natsionalnoi avtentychnoi mifolohii yak dzherela suchasnoho ukrainskoho fentezi [The study of authentic national mythology as a source of modern Ukrainian fantasy]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitni shkoli* № 11. P. 40–45. [in Ukrainian].
14. Myslavskiy, V. N. (2007). Kinoslovnyk. Terminy, vyznachennia, zharhonizmy [Dictionary of cinema. Terms, definitions, jargonisms]. Kharkiv: Vydavnychiy tsentr Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. 328 p. [in Ukrainian].
15. Myshanych, S. V. (1986). Usni narodni opovidannia: Pytannia poetyky [Oral folk tales: Issues of poetics]. Kyiv: Naukova dumka. 327 p. [in Ukrainian].
16. Nikolaieva, Yu. V. (2009). Linhvostylistychni osoblyvosti korotkykh opovidan P. Bikselia [Linguistic features of P. Biksel's short stories]. *Naukovyi visnyk*

- Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu.* № 26. S. 132–135. [in Ukrainian].
17. Novyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy (2005). [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. / ed. by V. Yaremenko, O. Slipushko. Vol. 2. Kyiv. 928 p. [In Ukrainian].
 18. Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen (2010). [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]. / ed. by A. Ye. Konverskoho. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 351 p. [in Ukrainian].
 19. Stuzhuk, O. I. (2006). Khudozhnia fantastyka yak metazhanr (na materialii ukraïnskoi literatury 19-20 st.) [Fiction as a metagenre (based on the material of Ukrainian literature of the 19th-20th centuries)]. Kyiv: Kyivskyyi natsionalnyi universytet imeni T. H. Shevchenka. 160 p. [in Ukrainian].
 20. Tykhovska, O. M. (2021). Mifolohichni obrazy ta mahichni rytualy v ukraïnskomu folklori Zakarpattia [Mythological images and magical rituals in the Ukrainian folklore of Transcarpathia]: etnopsykholohichni aspekt. PhD thesis: 10.01.07. Lviv. 534 p. [in Ukrainian].
 21. Chebaniuk, O. Yu. (2014). Ukraïnski narodni viruvannia i perekazy pro blukannia: semantyka, prahmatyka, funktsii [Ukrainian folk beliefs and legends about wandering: semantics, pragmatics, functions]. Slovianskiy svit. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii imeni M. T. Rylskoho. № 13. P. 20-32. [in Ukrainian].
 22. Shcherbakov, Ya. I. (2019). Mistychni motyvy ta "khronotop mistychnoho" u opovidanni siaosho (na materialii siaosho doby Khan ta zbirky Liu Itsina "Spravzhni podii") [Mystical motifs and "mystical chronotope" in the story of Xiaosho (based on the material of Xiaosho of the Han era and Liu Yiqing's collection "True Events")]. *Science and Education a New Dimension. Philology.* № 7 (57). P. 55–58. [in Ukrainian].
 23. Du Prel, C. (1885). Die Philosophie der Mystik [The philosophy of mysticism]. Leipzig: Günther. 570 P. [in German].
 24. New Catholic Encyclopedia. Access mode: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/mysticism-literature> (reference date: 28.11.2022). [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 25.12.2023
Схвалено до друку: 28.02.2023